

„... NA ŁASKĘ NIE ZASŁUGUJE”

ZYGMUNT MACIEJEC – „NIELEGALNY CZŁONEK PSL”

Przed wyborami parlamentarnymi, które odbyły się w styczniu 1947 r., Polskie Stronnictwo Ludowe zbierało informacje dotyczące zbrodniczej działalności bezpieki wobec legalnej opozycji i podziemia niepodległościowego. Wiadomości te stanowiły przedmiot interpelacji poselskich, publikowano je w prasie stronnictwa i przekazywano na Zachód. Z terenów podległych Wojewódzkiemu Urzędowi Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie przekazywał je funkcjonariusz UB Zygmunt Maciejec.

W Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego

Zygmunt Maciejec (ur. w 1911 r.) był przed wojną harcerzem, a od 1934 r. żołnierzem Wojska Polskiego w 9. Dywizji Piechoty. Uczestniczył w kampanii wrześniowej, później należał do AK. Z zawodu był rusznikarzem i dlatego pełnił funkcję magazyniera broni w zgrupowaniu w obwodzie VII „Obroża”, w rejonie III Rembertów „Dęby”. Na przełomie stycznia i lutego 1945 r. został zatrudniony w Powiatowym Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego w Rembertowie, najpierw na stanowisku wywiadowcy, a następnie – referenta Sekcji III¹.

Dziś trudno jednoznacznie stwierdzić, czy wszedł w strukturę bezpieki z zadaniem prowadzenia działalności wywiadowczej i kontrwywiadowczej, czy raczej dopiero później rozpoczął współpracę z opozycją antykomunistyczną. Informacje na ten temat pochodzą głównie z akt wytworzonych przez komunistyczny aparat represji, dlatego aktualne pozostaje pytanie o ich wiarygodność. O celowym wejściu Maciejca w strukturę bezpieki świadczą doniesienia agenta celnego „Olszyny” (lub „Olszynki”), który stwierdził: „Prawdopodobnie Bocheński, Nagraba i jakaś majorowa [nazwiska nie podał] jego do tego namówili”. Agent ten uważał, że Maciejec zajmował się działalnością wywiadowczą w bezpiece od początku i był w tym wspierany przez Henrykę Wiktorek², sekretarkę w PUBP Rembertów i zarazem jego znajomą z harcerstwa³. Podczas pierwszych przesłuchań Maciejec zeznał,

¹ AIPN 0854/162, Akta osobowe Zygmunta Maciejca. Przebieg służby, k. 1. Wniosek ppłk. Tadeusza Paszty do ppłk. Mikołaja Orechwy z 7 X 1946 r., k. 28. Życiorys Zygmunta Maciejca, k. 40. T. Swat, „... przed Bogiem i historią”. *Księga ofiar komunistycznego reżimu w Polsce lat 1944–1956. Mazowsze*, Warszawa 2003, s. 108.

² AIPN 0833/513, Akta osobowe Henryki Wiktorek. Przebieg służby, k. 22.

³ AIPN 01236/567, Zygmunt Augustyński i inni. Streszczenie: źródło „Olszyna” z 29 III 1947 r., k. 237. Streszczenie: źródło „Olszyna” z 14 IV 1947 r., k. 238. Notatka z rozmowy przeprowadzonej z Marią Sommer, 30 VI 2009 r. (wersja nieautoryzowana w zbiorach autorki).

że pracę w UB podjął za namową swych znajomych – Henryki Wiktorek, Bolesława Jagnieszczaka, pracownika PUBP w Rembertowie⁴, oraz Stanisława Nagraby – głównie ze względów finansowych (miał rodzinę na utrzymaniu). Na rozprawie sądowej wyjaśnił, że chciał z niej zrezygnować, gdy przekonał się, na czym faktycznie polega, lecz jeden z funkcjonariuszy powiedział mu, że z UB można „iść jedynie do ziemi”. Maciejec zeznał również, że gdy dowiedział się o organizowaniu służby uzbrojenia, napisał podanie (którego w aktach osobowych nie ma), prosząc o przeniesienie go do rusznikarni. Odmówiono mu jednak i 20 sierpnia 1945 r. został przeniesiony do WUBP w Warszawie⁵, gdzie objął stanowisko oficera broni, a od stycznia 1946 r. oficera uzbrojenia Wydziału III⁶.

Przełożeni cenili go. Kierownik PUBP w Rembertowie wystawił mu taką opinię: „Ob. Maciejec Zygmunt jest człowiekiem o charakterze porywczym. Jest bardzo energiczny i stanowczy. Poziom jego inteligencji jest bardzo wysoki. Od młodych lat należał do harcerstwa. Z wojska ma stopień plutonowego, jest wyrobiony po linii wojskowości. W pracy operatywnej jest bardzo zdolny, szybko orientuje się w każdej sytuacji. Stosunek jego do pracy jest sumienny. Pracuje teraz jako kier[ownik] Sekcji Miejskiej, daje wykłady słabszym pracownikom operatywnym. Zainteresowanie polityczne duże. Dziś zapisał się do PPR jako kandydat. Stosunek do obecnego ustroju jest dobry. Warunki życia ma ciężkie, ponieważ ma rodzinę na utrzymaniu. [...] jest człowiekiem uczciwym, bardzo koleżeńskim i lubianym w towarzystwie”⁷. Minister Stanisław Radkiewicz nadał mu stopień chorążego 17 kwietnia 1946 r.⁸ Na wniosek naczelnika wydziału personalnego kpt. Czesława Kaczora i szefa WUBP w Warszawie ppłk. Tadeusza Paszty, Maciejec objął stanowisko kierownika sekcji uzbrojenia. We wniosku przełożony stwierdził: „Pracuje z poświęceniem i zapałem. Samodzielnie prowadzi sprawy związane z uzbrojeniem w WUBP i organizuje pracę sekcji. Na proponowane stanowisko w zupełności odpowiada”⁹.

Współpraca z opozycją

W końcu sierpnia 1945 r. Maciejec znalazł cztery puszki z filmami religijnymi. Ksiądz Olszewski, proboszcz parafii w Rembertowie, rodzinnej miejscowości Maciejca, skierował go do ks. Leona Pawliny, administratora „Romy” przy ul. Nowogrodzkiej w Warszawie, gdzie mieściła się Kuria Biskupia. Maciejec spotkał się z ks. Pawliną w lutym 1946 r. i przekazał mu filmy¹⁰. Kapłan ten podczas Kongresu PSL w styczniu 1946 r. poznał redaktora „Gazety Ludowej”, Zygmunta Augustyńskiego, któremu zobowiązał się przekazywać znane mu informacje

⁴ AIPN 0833/879, Akta osobowe Bolesława Jagnieszczaka. Przebieg służby, k. 1.

⁵ AIPN 944/501, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmunutowi Augustyńskiemu, Leonowi Pawlinie, t. 1. Protokół przesłuchania Zygmunta Maciejca z 30 I 1947 r., k. 138. AIPN, 01236/567, Zygmunt Augustyński i inni. Stenogram rozprawy głównej przed WSR w Warszawie. Zeznania Zygmunta Maciejca, k. 18.

⁶ AIPN 0854/162, Akta osobowe Zygmunta Maciejca. Przebieg służby, k. 1. Wniosek ppłk. Tadeusza Paszty do ppłk. Mikołaja Orechwy z 7 X 1946 r., k. 28.

⁷ *Ibidem*, Charakterystyka Zygmunta Maciejca sporządzona przez ppor. Eugeniusza Stajkowskiego z 24 VII 1945 r., k. 4.

⁸ *Ibidem*, Wyciąg z rozkazu personalnego z 17 IV 1946 r., k. 25.

⁹ *Ibidem*, Wniosek ppłk. Tadeusza Paszty do ppłk. Mikołaja Orechwy z 7 X 1946 r., k. 28.

¹⁰ AIPN 01236/567, Zygmunt Augustyński i inni. Protokół przesłuchania Zygmunta Maciejca z 30 I 1947 r., k. 244. Stenogram rozprawy głównej przed WSR w Warszawie. Zeznania Zygmunta Maciejca, k. 7–8.

na temat terrorystycznych akcji bezpieki¹¹. W maju 1946 r. ks. Pawlina spotkał się z Maciejcem w parafii św. Teresy na Tamce, gdzie został wcześniej proboszczem. Wtedy też ustalili, że Maciejec będzie dostarczał mu informacji o działaniach bezpieki. Już podczas tego spotkania Maciejec spisał to, co wiedział o ks. Bolesławie Stefańskim przetrzymywanym w więzieniu przy ul. Sierakowskiego¹², o rozkradaniu spółdzielni działającej przy WUBP w Warszawie i faworyzowaniu przy rozdziale produktów członków PPR, o zabójstwie jakiegoś człowieka w Jabłonnie przez nietrzeźwego funkcjonariusza miejscowego UB Skulskiego (za co nie został on pociągnięty do odpowiedzialności) oraz o popieraniu w aparacie państwowym Żydów i Rosjan (o czym świadczyło m.in. wyrzucenie rodziny polskiej z mieszkania przy ul. Jaworzyńskiej w Warszawie i oddanie lokalu ppłk. Leonowi Rubinszteinowi z KBW)¹³.

Prawdopodobnie od czerwca do września Maciejec spotkał się z ks. Pawliną cztery razy. W czerwcu ustalili, że Maciejec powinien wysłać kopertę zaadresowaną na Augustyńskiego, aby redaktor – gdyby doszło do rewizji w redakcji – mógł się wytłumaczyć, że nie wie, kto jest autorem listów. Dwa razy – w październiku i listopadzie – dane dotyczące bezpieki Maciejec przesłał księdzu za pośrednictwem swojej matki, Kazimiery Maciejec¹⁴.

Wiadomości przekazywane przez funkcjonariusza bardzo obciążały komunistów, którzy wówczas jeszcze liczyli się z opinią Zachodu i skrzętnie ukrywali swoje rzeczywiste metody zdobywania władzy. Podczas odprawy kierowników WUBP w lutym 1946 r. Jakub Berman stwierdził: „Na ogół umiecie walczyć z NSZ, to jest wielkie uzbrojenie wasze – nie umiemy jeszcze walczyć z PSL. Robimy to czasem [po] chamsku, bez sensu. Dajemy tym argumenty do ręki. Trzeba być obecnym na obradach – Mikołajczyk przychodzi z całą teczką dokumentów, wylicza, jaki to tam urząd skrzywdził, jak tego rozbroił, jak gdzieś uderzył itp. Wiem, że te szczegóły są wam znane. To, co do tej pory się robiło, to są pierwsze próby chodzenia po omacku, to jest zrozumiałe. Nauczcie się przedostawać na walkę z realnym centralnym przestępstwem [...]. Pamiętajmy: wróg czuwa, wróg podchwytuje każdy wasz błąd, rozdmuchuje do 10-krotnej potęgi, rzuca za granicę, stara się podważyć zaufania do władz, korzystając z taktyki Bezpieczeństwa”¹⁵.

Wśród danych przekazanych przez Maciejca ks. Pawlinie znalazły się dodatkowe informacje dotyczące ks. Stefańskiego oraz wiadomości o ks. Zygmuncie Jarkiewiczzu, zatrzyma-

¹¹ AIPN 944/501, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmunтови Augustyńskiemu, Leonowi Pawlinie, Zygmunтови Maciejcowi, t. 1. Zeznania Leona Pawliny z 30 IV 1947 r., k. 96–97; AIPN 01236/567, Zygmunт Augustyński i inni. Stenogram rozprawy głównej przed WSR w Warszawie. Zeznania Leona Pawliny, k. 553, 568. Z. Augustyński, *Miesiące walki 1945–1947*, s. 134–136; J. Żaryn, *Leon Pawlina (1909–1956)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 1, Kraków–Warszawa–Wrocław 2002, s. 349.

¹² J. Żurek, *Stefański Bolesław*, [w:] *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL*, t. 2, red. J. Myszor, Warszawa 2003, s. 271–277.

¹³ AIPN 944/501, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmunтови Augustyńskiemu, Leonowi Pawlinie, Zygmunтови Maciejcowi, t. 1. Protokół przesłuchania Leona Pawliny z 12 IV 1947 r., k. 122. AIPN 01236/567, Zygmunт Augustyński i inni. Protokół przesłuchania Zygmunта Maciejca z 30 I 1947 r., k. 244–245. Akt oskarżenia, k. 297.

¹⁴ AIPN 944/501, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmunтови Augustyńskiemu, Leonowi Pawlinie, Zygmunтови Maciejcowi, t. 1. Protokół przesłuchania Leona Pawliny z 12 IV 1947 r., k. 123–125. Protokół przesłuchania Zygmunта Maciejca z 31 I 1947 r., k. 156. AIPN 01236/567, Zygmunт Augustyński i inni. Protokół przesłuchania Zygmunта Maciejca z 30 I 1947 r., k. 246.

¹⁵ *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956: taktyka, strategia, metody*, cz. 1, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1994, s. 47.

nym przez bezpiekę w sierpniu 1946 r.¹⁶ i również przetrzymywanym w areszcie WUBP przy ul. Sierakowskiego. Przed referendum w czerwcu 1946 r. Maciejec powiadomił ks. Pawlinę, że szef uzbrojenia MBP płk Smirnow i jego zastępca mjr Twierski przywieźli z Moskwy większą ilość broni (w tym 50 tys. pistoletów, z czego 15 tys. przekazano Komitetowi PPR w Al. Ujazdowskich) i że do połowy czerwca WUBP wydał 1,5 tys. pozwoleń na broń krótką. W kolejnych sprawozdaniach Maciejca znalazły się wiadomości na temat zgromadzenia na Służewie ok. 70–80 samochodów pancernych, także działek samochodowych i motocykli¹⁷. Podał informację o odznaczeniu funkcjonariuszy bezpieki za walkę z podziemiem niepodległościowym, wśród których znaleźli się zabójcy mjr Mariana Bernaciaka „Orlika”. Wymienił przy tym nazwisko Zdzisława Dutkiewicza i niejakiego Zabawy. Maciejec informował również o znanych mu przypadkach aresztowań członków PSL z okolic Warszawy przed czerwcowym referendum, podając przykład aresztowania Józefa Bińkowskiego¹⁸, oraz nieprzychylnym stosunku władz do harcerstwa, uważanego za reakcyjne¹⁹. W jednym z raportów podał liczbę osadzonych przebywających w więzieniu WUBP w Warszawie oraz rzeczywiste wyniki referendum w kilku podwarszawskich miejscowościach. Maciejec opowiedział także ks. Pawlinie o zamordowaniu przez funkcjonariuszy UB dwóch lub trzech ludzi koło Ostrołęki. W czasie kolejnych spotkań przekazał, wydany po ucieczce osadzonych z transportu do więzienia w Płocku, tajny rozkaz ministra Radkiewicza, który miał w przyszłości zapobiegać podobnym zdarzeniom, oraz informację, że w jednej z warszawskich fabryk zwolniono pracowników bezpartyjnych, a na ich miejsce zatrudniono członków PPR. Do wrześniowego raportu Maciejec dołączył protokół sporządzony przez znajomych członków PSL – Fuśnika i Urbana – którzy uczestnicząc w zjazdach stronnictwa w Płocku, Rembertowie i Włochach, byli świadkami rozpędzenia zebrań przez bojówki PPR. Kolejne raporty dotyczyły oddelegowania do akcji przedwyborczej w terenie ok. sześciu tys. żołnierzy oraz zawierały spis oficerów sowieckich (i ich numery telefonów), którzy byli zatrudnieni w WUBP w Warszawie²⁰.

¹⁶ R. Mikołajczak, *Jarkiewicz Zygmunt*, [w:] *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL*, t. 1, red. J. Myszor, Warszawa 2002, s. 95.

¹⁷ AIPN 944/501, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmunutowi Augustyńskiemu, Leonowi Pawlinie, Zygmunutowi Maciejcowi, t. 1. Protokół przesłuchania Leona Pawliny z 12 IV 1947 r., k. 122–125. Protokół przesłuchania Leona Pawliny z 26 IV 1947 r., k. 124. Protokół przesłuchania Zygmunta Maciejca z 31 I 1947 r., k. 160–161.

¹⁸ Nie udało się ustalić, czy podane przez Maciejca informacje dotyczące aresztowań działaczy PSL z okolic Warszawy, stały się przedmiotem sprzeciwu stronnictwa wobec działań UB, zob. *Opozycja parlamentarna w Krajowej Radzie Narodowej i Sejmie Ustawodawczym 1945–1947*, oprac. R. Turkowski, Warszawa 1997.

¹⁹ Komuniści dążyli do uzyskania kontroli nad harcerstwem, jednak w latach 1946–1947 Związek Harcerstwa Polskiego był silną i popularną organizacją młodzieżową, dlatego wszelkie próby jego opanowania przez władze skończyły się fiaskiem, zob.: *Komuniści wobec harcerstwa 1944–1950*, oprac. K. Persak, Warszawa 1998.

²⁰ AIPN 944/501, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmunutowi Augustyńskiemu, Leonowi Pawlinie, Zygmunutowi Maciejcowi, t. 1. Protokół przesłuchania Leona Pawliny z 12 IV 1947 r., k. 122–125. Protokół przesłuchania Leona Pawliny z 26 IV 1947 r., k. 126–127. Protokół przesłuchania Zygmunta Maciejca z 31 I 1947 r., k. 154–158. AIPN 01236/567, Zygmunt Augustyński i inni. Protokół przesłuchania Zygmunta Maciejca z 30 I 1947 r., k. 148–152. AIPN 01236/567. Zygmunt Augustyński i inni, Akt oskarżenia, k. 297–298.

W grudniu 1946 r. Maciejec zabrał z pracy raporty o zużytej przez funkcjonariuszy UB amunicji w walce z podziemiem niepodległościowym, a gdy podczas wyborów został odelegowany służbowo do PUBP w Mławie, wziął stamtąd dziewięć tajnych dokumentów wydanych w związku z przeprowadzaną akcją wyborczą. Jednak tych materiałów nie zdążył już przekazać ks. Pawlinie²¹.

Po raz pierwszy ks. Pawlina osobiście przekazał raporty Maciejca Augustyńskiemu w lipcu 1946 r., kolejne – we wrześniu i październiku – za pośrednictwem Stanisława Kotera, członka PSL i posła do KRN z ramienia stronnictwa²².

Według wyjaśnień złożonych przez Augustyńskiego podczas śledztwa i na rozprawie sądowej, przekazane mu informacje starał się drukować w „Gazecie Ludowej” tylko wówczas, gdy przechodziły przez cenzurę. Meldunek wrześniowy sporządzony został w redakcji w trzech egzemplarzach z przeznaczeniem dla „Gazety Ludowej”, sekretariatu PSL i Stanisława Mikołajczyka oraz prawdopodobnie dla Władysława Kiernika, ministra administracji publicznej z ramienia PSL²³.

Aresztowanie i śledztwo

Podczas rewizji w lokalu „Gazety Ludowej”, przeprowadzonej 11 października 1946 r., która była częścią prowadzonego przez MBP od 15 sierpnia 1946 r. rozpracowania o krypt. „Redaktor”, na biurku Augustyńskiego ubecy znaleźli dwa egzemplarze raportu Maciejca dostarczonego przez ks. Pawlinę. Redaktor gazety zeznał, że otrzymał go pocztą i nie zna nadawcy. Tę samą wersję zdarzeń podtrzymywał w czasie przesłuchania w MBP 15 października oraz po aresztowaniu, które odbyło się dzień później, 16 października. Po pobraniu prób pisma w redakcji „Gazety Ludowej” przez pracowników Sekcji IV Wydziału „A” ustalono jednak, że meldunek znaleziony na biurku Augustyńskiego napisany został na maszynie firmy „Royal”, używanej przez pracowników gazety. W wyniku prowadzonego śledztwa 23 listopada Augustyński podał, że informacje dotyczące безпеki otrzymał od Kotera. Koter zatrzymany został 25 listopada i podczas przesłuchań zeznał, że przekazywane Augustyńskiemu dane pochodziły od ks. Pawliny. Redaktor nie potwierdził jednak tej wersji, oznajmiając, że nie zna źródła informacji. Dopiero podczas konfrontacji oskarżonych Augustyński przyznał, że dostarczone mu informacje przekazał mu kapłan²⁴.

²¹ AIPN 944/501, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmuntovi Augustyńskiemu, Leonowi Pawlinie, Zygmuntovi Maciejcowi, t. 1. Protokół przesłuchania Zygmunta Maciejca z 7 V 1947 r., k. 175. Protokół przesłuchania Zygmunta Maciejca z 21 V 1947 r., k. 198–199; AIPN 944/501, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmuntovi Augustyńskiemu, Leonowi Pawlinie, Zygmuntovi Maciejcowi, t. 2. Dowody rzeczowe w sprawie Zygmunta Maciejca, k. 77–79, 81–83. AIPN 01236/567, Zygmun Augustyński i inni. Streszczenie: źródło „Olszyna” z 18 I 1947 r., k. 233. Dowody rzeczowe w sprawie Zygmunta Maciejca, k. 205–209, 212–216; AIPN 0703/1225; Akta sprawy karnej przeciwko Mikołajowi Nesterukowi. Protokół przesłuchania Zygmunta Maciejca z 20 V 1947 r., k. 72–74. Protokół przesłuchania Zygmunta Maciejca z 8 II 1947 r., k. 75–76.

²² AIPN 944/501, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmuntovi Augustyńskiemu, Leonowi Pawlinie, Zygmuntovi Maciejcowi, t. 1. Protokół przesłuchania Zygmunta Augustyńskiego z 23 XI 1946 r., k. 48–49. Protokół przesłuchania Leona Pawliny z 26 IV 1947 r., k. 126–127.

²³ *Ibidem*, Protokół przesłuchania Zygmunta Augustyńskiego z 21 XII 1946 r., k. 53. AIPN 01236/567, Zygmun Augustyński i inni. Stenogram rozprawy głównej przed WSR w Warszawie. Zeznania Zygmunta Augustyńskiego, k. 88.

²⁴ AIPN 944/501, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmuntovi Augustyńskiemu, Leonowi Pawlinie, Zygmuntovi Maciejcowi, t. 1. Porównawcze badanie pisma maszynowego, k. 24. Protokół

Księża Pawlinę aresztowano 21 grudnia 1946 r. Oficerowie śledczy dysponowali już wówczas pełnymi danymi dotyczącymi przekazywania przez księdza do redakcji „Gazety Ludowej” informacji uzyskanych od Maciejca. Z doniesień agentów celnych oraz późniejszych zeznań złożonych na rozprawie sądowej widać, że ks. Pawlina został złamany przez ubeków podczas śledztwa. Przyznał się on do zarzucanych mu czynów, ale jednocześnie zapewnił, że nie zna nazwiska człowieka, z którym się spotykał. Podał jednak jego rysopis, zaznaczając, iż zapewne mieszka w Rembertowie lub okolicy. Stwierdził ponadto, że mógłby go rozpoznać ze zdjęcia²⁵.

Wykryciem Maciejca zajmował się Wydział ds. Funkcjonariuszy, powołany w 1945 r. głównie do „walki z wrogą agenturą w szeregach aparatu bezpieczeństwa publicznego – z wtyczkami”, gdyż oczywiste było, że informacje znalezione na biurku Augustyńskiego muszą pochodzić od funkcjonariusza UB. Księdzu Pawlinie 28 stycznia 1947 r. pokazano zdjęcie, na którym rozpoznał on mężczyznę przekazującego mu wiadomości²⁶. „Pawlina wyraża się o tym osobniku jako o dobrym patriocie i Polaku, i żałuje, że go zmuszony był z fotografii rozpoznać. Całą winę tej sprawy zwała na Augustyńskiego, który był tym pierwszym i zdradził Pawlinę o dostarczaniu meldunków” – donosił „Sosnowski”²⁷. Tego samego dnia ubecy dotarli do Rembertowa, jednak wobec tego, że Maciejec przebywał wówczas na urlopie, żona, zgodnie z jego prośbą, oznajmiła, że nie ma go w domu. Polecono mu zatem zgłosić się w siedzibie WUBP. Żona Maciejca uważa, że już wtedy domyślał się, co go czeka. Maciejec – po pożegnaniu się z rodziną – 29 stycznia zgłosił się u mjr Jerzego Łobanowskiego, naczelnika Wydziału Śledczego WUBP w Warszawie. Naczelnik Wydziału ds. Funkcjonariuszy ppłk Jerzy Siedlecki wydał postanowienie o aresztowaniu Maciejca. Również 29 stycznia ks. Pawlina rozpoznał Maciejca w siedzibie MBP²⁸. „Sosnowski” doniósł: „Mówił Pawlina, że jest jemu bardzo przykro, iż zmuszony był identyfikować współoskarżonego i jemu jako osobie duchownej to czynić nie wypadało, tym bardziej że wszyscy katolicy obdarzają księży wielkim zaufaniem i poza spowiedzią zwracają się ze wszystkiego. To samo czynił i ten osobnik z pełną wiarą, że go ksiądz nie zdradzi, bo wszak mógł znaleźć inną drogę do prze-

przesłuchania Zygmunta Augustyńskiego z 23 XI 1946 r., k. 48–49. Protokół konfrontacji Zygmunta Augustyńskiego i Stanisława Koterę z 19 XII 1946 r., k. 45–47. AIPN 01236/567, Zygmunt Augustyński i inni. Postanowienie o zaprowadzeniu agenturalnego opracowania, k. 1. Protokół przesłuchania Zygmunta Augustyńskiego z 15 X 1946 r., k. 35–51. Protokół przesłuchania Zygmunta Augustyńskiego z 17 X 1946 r., k. 55. Protokół pobrania próby pisma maszynowego, k. 74. Raport Wilczyńskiego Mieczysława do mjr. Więckowskiego z 19 X 1946 r., k. 79. AIPN 01236/675, Akta sprawy karnej przeciwko Stanisławowi Koterze. Kwestionariusz personalny, k. 3. Protokół przesłuchania Stanisława Koterę z 28 XI 1946 r., k. 7–8. Z. Augustyński, *Miesiące walki...*, s. 151–157.

²⁵ AIPN 944/501, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmunтови Augustyńskiemu, Leonowi Pawlinie, Zygmunтови Maciejcowi, t. 1. Protokół przesłuchania Leona Pawliny z 31 XII 1946 r., k. 109. Doniesienie: źródło „Sosnowski” z –14 I 1947 r., k. 226.

²⁶ AIPN 01236/567, Zygmunt Augustyński i inni. Doniesienie: źródło „Sosnowski” z 29 I 1947 r., k. 227.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ AIPN 0703/1225, Akta sprawy karnej przeciwko Mikołajowi Nesterukowi. Protokół przesłuchania Reginy Łukaszewicz z 10 I 1947 r., k. 119. AIPN 0854/162, Akta osobowe Zygmunta Maciejca. Zaświadczenie kpt. Czesława Kaczora z 27 I 1947 r., k. 23. AIPN 01236/567, Zygmunt Augustyński i inni. Doniesienie: źródło „Sosnowski” z 29 I 1947 r., k. 227; Doniesienie: źródło „Sosnowski” z 30 I 1947 r., k. 228. Rozkaz zatrzymania Zygmunta Maciejca z 29 I 1947 r., k. 210. Notatka z rozmowy przeprowadzonej z Marią Sommer z 30 VI 2009 r. (wersja nieautoryzowana w zbiorach autorki).

kazywania posiadanych wiadomości Mikołajczykowi, a jednak wolał to czynić za pośrednictwem księdza i przez niefortunny zbieg okoliczności zawód tego osobnika spotkał²⁹.

Podczas przeprowadzonych w domu Maciejca rewizji, zarządzonych przez ppłk. Siedleckiego, znaleziono raporty o zużytej amunicji oraz dokumenty pochodzące z PUBP w Mławie, które stały się potwierdzeniem stawianych mu zarzutów. Oficer śledczy, por. Stefan Młynarczyk, 30 stycznia wydał postanowienie o wszczęciu śledztwa³⁰.

Podczas przesłuchań Maciejec przyznał się do przekazywania księdzu informacji dotyczących UB w Warszawie. Oficerowie śledczy ustalili również, że w maju i grudniu 1946 r. Maciejec wziął z UB dwa karabiny i naboje. Pominęli jednak, że od stycznia 1945 r. posiadał on koncesję na zbiór, handel i naprawę broni myśliwskiej na województwo warszawskie, wydaną przez szefa WUBP. Śledczy ustalili również, że w listopadzie 1946 r. Maciejec wziął dwie radiostacje nadawczo-odbiorcze oraz części radiowe³¹.

Oficer śledczy MBP por. Edward Zając – po rozpatrzeniu spraw przeciw Augustyńskiemu, ks. Pawlinie oraz Maciejcowi – wydał 22 maja 1947 r. postanowienie o połączeniu dokumentów w celu łącznego rozpoznania. Kilka dni później, 28 maja, kpt. Michał Winnicki postanowił pociągnąć do odpowiedzialności karnej Augustyńskiego, a dzień później ks. Pawlinę i Maciejca. Śledztwo zamknięto 2 czerwca 1947 r. Akt oskarżenia, sporządzony przez kpt. Michała Winnickiego i zatwierdzony przez ppłk. Jacka Różańskiego, przesłany został do Naczelnej Prokuratury, gdzie 19 lipca ppłk Henryk Podlaski, pełniący obowiązki zastępcy prokuratora naczelnego, zatwierdził go i skierował sprawę do Wojskowego Sądu Rejonowego w Warszawie³².

Proces pokazowy wymierzony w Polskie Stronnictwo Ludowe

Rozprawa przed Wojskowym Sądem Rejonowym w Warszawie odbyła się 4, 5 i 6 sierpnia 1947 r. Przewodniczył jej płk Romuald Klimowiecki, będący wówczas wiceprezesem Najwyższego Sądu Wojskowego. W składzie sędziowskim znaleźli się: sędzia mjr Michał Górski i ławnik por. Jan Grynkiewicz. Oskarżał prokurator płk Stanisław Zarako-Zarakowski, zastępca naczelnego prokuratora wojskowego. Obrońcą Augustyńskiego był adwokat Mieczysław Maślanko, ks. Pawliny – adwokat Henryk Nowogrodzki, Maciejca – adwokat Jan Pałatyński³³.

Tak zwany proces Augustyńskiego wpisać należy w serię toczących się w tym czasie wielkich procesów pokazowych, których przebieg był dokładnie dostosowywany do aktualnych potrzeb propagandowych. W sierpniu 1947 r., już po sfałszowaniu wyborów, komuniści postanowili rozprawić się ostatecznie z PSL, oskarżając je o działalność na szkodę państwa i narodu polskiego oraz współpracę z WiN, uważanym przez komunistów za „podziemną

²⁹ AIPN 01236/567, Zygmunt Augustyński i inni. Doniesienie: źródło „Sosnowski” z 30 I 1947 r., k. 228.

³⁰ AIPN 944/501, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmuntowi Augustyńskiemu, Leonowi Pawlinie, Zygmuntowi Maciejcowi, t. I. Postanowienie o zarządzeniu rewizji z 29 I 1947 r., k. 133. Protokół rewizji, k. 134. Postanowienie o wszczęciu śledztwa, k. 135.

³¹ AIPN 01236/567, Zygmunt Augustyński i inni. Akt oskarżenia, k. 300.

³² AIPN 944/501, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmuntowi Augustyńskiemu, Leonowi Pawlinie, Zygmuntowi Maciejcowi, t. I. Postanowienie o połączeniu spraw, k. 201. Postanowienie o pociągnięciu do odpowiedzialności karnej, k. 203–205. Postanowienie o zamknięciu śledztwa, k. 209. Postanowienie o zatwierdzeniu aktu oskarżenia, k. 214.

³³ *Ibidem*, Protokół rozprawy głównej przed WSR w Warszawie, k. 227.

ekspozyturę” PSL. W procesie główny akcent kładziono na odnaleziony przez oficerów śledczych raport wywiadu Obszaru Centralnego III KG WiN krypt. „Stocznia”, którym kierowała Halina Sosnowska³⁴, zawierający informacje zawarte w meldunku znalezionym na biurku redaktora Augustyńskiego³⁵.

Podczas rozprawy gazety codziennie obwieszczały: „PSL to tylko legalny szyld, legalna wywieszka, legalna przybudówka podziemia”³⁶, „Za zdradę tajemnic państwowych i kontakt z podziemiem”³⁷, „Fakty te mają swoją wymowę. Fakty te dowodzą, iż Augustyński to zaszyfrowany w legalnej robocie człowiek podziemia”³⁸. W ten sposób przygotowywano się do ataku na samego Mikołajczyka.

Jedną z charakterystycznych cech procesów pokazowych było zmuszenie oskarżonych do przyznawania się do winy i okazania skruchy. Augustyński, ks. Pawlina i Maciejec przyznali się do zarzucanych im czynów, przy czym Augustyński oznajmił, że nie przyznaje się do winy, podkreślając, że informacje dotyczące MBP mogły trafiać do PSL, gdyż było ono wówczas legalnie działającą opozycją³⁹.

Prokurator Zarako-Zarakowski rozpoczął swoje wystąpienie od stwierdzenia, że wszyscy oskarżeni są winni zdrady stanu. Brutalnie ich atakując, zakończył: „W stosunku do oskarżonego Maciejca wnoszę o najwyższy wymiar kary, wnoszę o karę śmierci. Uwzględniając wiek, uwzględniając sylwetki moralne, uwzględniając wreszcie postawę oskarżonych w toku przewodu, uwzględniając w szczególności skruchę, jaką okazał przed Wysokim Trybunałem oskarżony Pawlina, w stosunku do pozostałych oskarżonych wnoszę o karę pozbawienia wolności, w stosunku do oskarżonego Augustyńskiego – o najwyższy wymiar kary pozbawienia wolności oraz w stosunku do oskarżonego Pawliny – o surowy wymiar kary”⁴⁰.

Wyrok zapadł 6 sierpnia 1947 r. Augustyński skazany został na piętnaście lat pozbawienia wolności, ks. Pawlina – na dziesięć lat. Chorąży Maciejec, za przekazywanie z naruszeniem obowiązków służbowych informacji stanowiących tajemnicę państwową i wojskową, został skazany na karę śmierci, utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na zawsze oraz przepadek mienia na rzecz Skarbu Państwa⁴¹. „[...] odnośnie do osk. Maciejca – Sąd wziął pod uwagę, poza dużym napięciem złej woli, także naruszenie szczególnego obowiązku wierności wobec Państwa z tytułu pełnienia zaszczytnej służby państwowej we władzach bezpieczeństwa publicznego, które zresztą darzyły go specjalnym zaufaniem przez

³⁴ Zob. W. Pełczyńska, *Halina Sosnowska*, [w:] B. Otwinowska, *Zawołać po imieniu*, t. 1, Warszawa 1999, s. 293–296.

³⁵ AIPN 944/501, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmuntowi Augustyńskiemu, Leonowi Pawlinie, Zygmuntowi Maciejcowi, t. 1. Wyciąg z raportu wywiadowczego, k. 63.

³⁶ R. Werfel, *Od NKW PSL do wywiadu WiN. Wykazy składów broni, jako redakcyjny materiał „Gazety Ludowej”*, „Głos Ludu” z 5 VIII 1947 r., s. 1, 3.

³⁷ *Za zdradę tajemnic państwowych i kontakt z podziemiem. Redaktor naczelny „Gazety Ludowej” Augustyński przed Wojskowym Sądem Rejonowym w Warszawie*, „Życie Warszawy” z 5 VIII 1947 r., s. 2.

³⁸ A. Kubacki, *Augustyński – to człowiek podziemia*, „Głos Ludu” z 6 VIII 1947 r., s. 1.

³⁹ AIPN 944/501, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmuntowi Augustyńskiemu, Leonowi Pawlinie, Zygmuntowi Maciejcowi, t. 1. Protokół rozprawy głównej przed WSR w Warszawie. Zeznania oskarżonych, k. 227–233.

⁴⁰ AIPN 01236/567, Zygmunt Augustyński i inni. Stenogram rozprawy głównej przed WSR w Warszawie. Mowa końcowa prokuratora Stanisława Zarako-Zarakowskiego, k. 128, 139–140.

⁴¹ AIPN 944/501, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmuntowi Augustyńskiemu, Leonowi Pawlinie, Zygmuntowi Maciejcowi, t. 1. Wyrok WSR w Warszawie, k. 238.

nadanie – niezależnie od stanowiska służbowego w stopniu oficerskim – osk. Maciejcowi także koncesji na prowadzenie intratnego przedsiębiorstwa prywatnego naprawy i sprzedaży broni” – czytamy w uzasadnieniu wyroku⁴².

Maciejec zwrócił się do Bolesława Bieruta z prośbą o ułaskawienie 7 sierpnia 1947 r. Dzień później jego adwokat złożył skargę rewizyjną od wyroku WSR w Warszawie do Najwyższego Sądu Wojskowego, który 29 sierpnia w składzie: przewodniczący – płk Jan Kaczorowski, sędziowie – ppłk Józef Dziwogo, ppłk Benjamin Karpiński oraz protokolant kpr. Zdzisław Feliksik, przy udziale wiceprokuratora Naczelnej Prokuratury WP, mjr Stanisława Cypryszewskiego, po rozpoznaniu skarg Augustyńskiego i Maciejca, orzekł utrzymanie wyroku w mocy, uzasadniając swą decyzję wyjątkowo dużym „napięciem złej woli” oskarżonych oraz prowadzeniem swej działalności przez dłuższy czas⁴³. W opinii skierowanej do Bieruta przez prezesa NSW, płk. Władysława Garnowskiego, znalazł się zapis: „Wobec tego, że skazany Maciejec działalność szpiegowską uprawiał w ciągu stosunkowo długiego okresu czasu, bo w ciągu przeszło pół roku, przy tym z naruszeniem szczególnego obowiązku wierności wobec Państwa, jaki na nim, jako na funkcjonariuszu UB ciążył, opiniuję, że Maciejec na łaskę nie zasługuje”⁴⁴.

Bierut nie skorzystał z prawa łaski i 4 września nakazał skierowanie decyzji do Departamentu Sprawiedliwości Ministerstwa Obrony Narodowej w celu wykonania orzeczonej przez WSR w Warszawie kary śmierci⁴⁵.

Epilog

W obecności prokuratora wojskowego kpt. Ludwika Alwina, naczelnika więzienia por. Alojzego Grabickiego, ks. Władysława Ziomkowskiego, lekarza por. Kazimierza Jezierskiego 15 września 1947 r. o godz. 21.10 rozpoczęto wykonywanie kary przez rozstrzelanie. O godz. 21.20 stwierdzono zgon skazanego Maciejca⁴⁶.

Ciała zamordowanego nigdy krewnym nie wydano. Z uzyskanych przez rodzinę informacji wynika, że prawdopodobnie został pochowany na cmentarzu parafii św. Katarzyny na Służewie⁴⁷.

W imię komunistycznej praworządności zamordowany został człowiek, harcerz, żołnierz Wojska Polskiego, obdarty ze swej godności przez oficerów śledczych oraz Wojskowy Sąd Rejonowy. Wykonanie kary śmierci na Maciejcu bezspornie uznać należy za zbrodnię komunistyczną, wykonaną w „majestacie prawa”.

Augustyński orzeczoną karę odbywał w więzieniu we Wronkach, gdzie przez pięć lat był przetrzymywany w izolatce. W różnych okresach zabraniano mu odwiedzin, korespondencji, otrzymywania paczek, książek, prasy. Ze względu na zły stan zdrowia 10 lutego 1955 r. otrzymał zgodę na roczną przerwę w odbywaniu kary. Do więzienia już nie wrócił. Rada Państwa 4 lutego 1956 r. skorzystała z prawa łaski i złagodziła orzeczoną karę z piętnastu na

⁴² *Ibidem*, k. 242.

⁴³ *Ibidem*, Skarga rewizyjna adwokata Jana Pałatyńskiego, k. 250. Prośba o łaskę, k. 257–258. Decyzja NSW, k. 256.

⁴⁴ *Ibidem*, Pismo prezesa NSW do Prezydenta RP, k. 261.

⁴⁵ *Ibidem*, Decyzja Prezydenta RP, k. 272.

⁴⁶ *Ibidem*, Protokół wykonania kary śmierci, k. 274.

⁴⁷ Notatka z rozmowy przeprowadzonej z Marią Sommer z 30 VI 2009 r. (wersja nieautoryzowana w zbiorach autorki).

dziesięć lat pozbawienia wolności, zawieszając wykonanie reszty kary na trzy lata. Po opuszczeniu więzienia został zrehabilitowany w Stowarzyszeniu Dziennikarzy Polskich. Pracował w Wydawnictwie Oświatowym „Wspólna Sprawa”. Był redaktorem edycji *Antologia polskiej poezji podziemnej*. Napisał wspomnienia z trudnych lat powojennych, planując również spisanie wspomnień z okresu pobytu w więzieniu. Zmarł na raka kości 26 sierpnia 1959 r. Został pochowany na cmentarzu Bródnowskim w Warszawie⁴⁸.

Ksiądz Pawlina był więziony we Wronkach oraz w Warszawie, w więzieniu nr 1. W tym czasie jego rodzice, którzy nie mieli środków do życia, bezskutecznie starali się o zwolnienie syna. Ksiądz został zwerbowany do współpracy 3 listopada 1951 r. przez Wydział I Departamentu VI, otrzymując pseudonim „Gołąb”. Miał być wykorzystany w sprawie zagadnieniowej związanej z Episkopatem Polski. Udzielono mu przerwy w odbywaniu kary na mocy amnestii z 21 lipca 1953 r. Zamieszkał na warszawskim Bródnie, gdzie pełnił funkcję kapelana kościoła cmentarnego. Od 1 sierpnia 1954 r. był sędzią prosynodalnym. Rada Państwa zawiesiła 4 lutego 1956 r. resztę kary na okres trzech lat. Ksiądz Pawlina zginął w wypadku kolejowym 12 lutego 1956 r. w niewyjaśnionych nigdy okolicznościach⁴⁹.

Wszyscy trzej – Augustyński, ks. Pawlina i Maciejc – zostali pośmiertnie uniewinnieni przez Sąd Najwyższy 15 stycznia 1991 r. W orzeczeniu czytamy: „Sprawa niniejsza, tak jak i wiele innych rozpoznawanych w Izbie Wojskowej Sądu Najwyższego w ramach procesów rehabilitacyjnych jest przykładem instrumentalnego wykorzystywania prawa karnego do rozprawy z przeciwnikami politycznymi. Wydane wyroki nie tylko obecnie, ale nawet i wówczas, gdy je ferowano, sprzeczne były z obowiązującymi przepisami prawa i urągały elementarnym zasadom praworządności, a zatem należało uznać zasadność wniesionej rewizji nadzwyczajnej i dlatego orzeczono jak na wstępie”⁵⁰.

⁴⁸AIPN 944/501, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmunutowi Augustyńskiemu, Leonowi Pawlinie, Zygmunutowi Maciejcowi, t. 1. Decyzja Rady Państwa, k. 243; G. Majchrzak, *Zygmunt Augustyński (1890–1959)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny...*, t. 1, s. 16; J. Latoszyńska, *Epilog*, [w:] Z. Augustyński, *Miesiące walki...*, s. 169–174.

⁴⁹AIPN 944/501, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmunutowi Augustyńskiemu, Leonowi Pawlinie, Zygmunutowi Maciejcowi, t. 1. Decyzja Rady Państwa, k. 243. Wypis z kartoteki b. Biura „C” K – 3. Wypis z kartoteki odtworzeniowej Biura C MSW. J. Żaryn, *Leon Pawlina...*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny...*, s. 350.

⁵⁰AIPN 944/501, Akta sprawy karnej przeciwko Zygmunutowi Augustyńskiemu, Leonowi Pawlinie, Zygmunutowi Maciejcowi, Wyrok w imieniu RP, k. 411.